

Przemiany społeczeństwa polskiego w świetle
korespondencji lekarzy do
Seweryna Gałęzowskiego (1801-1878)
przechowywanej w Bibliotece Polskiej w Paryżu

Changes in Polish society in the light of the physicians'
correspondence to Seweryn Gałęzowski (1801-1878)
kept in the Polish Library in Paris

Anita Magowska

ORCID 0000-0002-6046-3993

Katarzyna Pękacka-Falkowska

ORCID 0000-0003-2068-7957

Uniwersytet Medyczny w Poznaniu

Streszczenie. Artykuł przedstawia kontekst społeczny korespondencji prowadzonej przez lekarzy zamieszkałych w zaborach pruskim i rosyjskim z przebywającym na emigracji w Paryżu Sewerynem Gałęzowskim (1801-1878). Analizą objęto kilka listów przechowanych w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Ich treść dowodziła wymiany dóbr materialnych (pomoc finansowa nadsyłana z ziem polskich dla Szkoły Narodowej Polskiej w Paryżu) na niematerialne (pobyty szkoleniowe w Paryżu). Nawet jeżeli były to fakty jednostkowe, trzeba uznać, że przynajmniej niektórzy przedstawiciele Wielkiej Emigracji przyczyniali się do modernizacji życia społecznego i gospodarczego na ziemiach polskich.

Abstract. The article presents the social context of correspondence between doctors from the Prussian and Russian Partitions and Seweryn Galezowski (1801-1878), who was in exile in Paris. A few letters kept in the Polish Library in Paris show the exchange of material goods (money for the Polish National School in Paris) into immaterial ones (training and residency in Paris). Even if these were isolated cases, it should be acknowledged that some representatives of the Great Emigration contributed to the modernization of social and economic life in Poland in the mid-19th century.

Słowa kluczowe: Seweryn Gałęzowski, Polacy w XIX wieku, Wielka Emigracja, Szkoła Batiniolska

Keywords: Seweryn Galezowski, Poles in the 19th century, Great Emigration, Batignolles's School

Wprowadzenie

Wśród zachowanej w Bibliotece Polskiej w Paryżu korespondencji Seweryna Gałęzowskiego (1801-1878) na szczególną uwagę zasługuje kilka listów lekarzy z Wielkiego

Księstwa Poznańskiego i Królestwa Polskiego¹. Pochodzą one z lat 1858-1859 i choć dotyczą spraw partykularnych, dostarczają wiedzy o niektórych mechanizmach modernizacji życia społecznego i gospodarczego w zaborze pruskim i rosyjskim. Dzięki wymianie dóbr materialnych (pomoc finansowa dla Szkoły Batiniolskiej) na niematerialne (kształcenie w nowych zawodach rzemieślniczych i poznawanie postępu naukowo-technicznego w medycynie) emigranci, przynajmniej niektórzy, udostępniali rodakom alternatywny system edukacji i w ten sposób wpływali na społeczeństwo polskie pod zaborami.

Fenomen Szkoły Batiniolskiej

Seweryn Gałęzowski przybył do Paryża w połowie XIX wieku, kiedy życie większości polskich emigrantów wypełniała walka o przetrwanie. Nędza dotykała nawet ludzi tak wszechstronnie utalentowanych, jak wcześniej świetnie radzący sobie w Stanach Zjednoczonych Cyprian Kamil Norwid (1821-1883), który po różnych perturbacjach w końcu trafił do przytułku prowadzonego przez szarytki, znanego jako Dom św. Kazimierza². Dla Gałęzowskiego stolica Francji miała być przystankiem w podróży z Meksyku na ziemie polskie, ale kiedy przekonał się, że Wiosna Ludów nie przyniesie niepodległości Polsce, zamieszkał w Paryżu na stałe. Powszechny szacunek zapewniła mu splata osobistym majątkiem długów Szkoły Narodowej Polskiej w dzielnicy Batignolles. W ten sposób uratował ją przed likwidacją oraz zapewnił sobie funkcję kasjera i przynależność do rady administracyjnej szkoły. Istniała ona od 1842 roku i na poziomie liceów francuskich kształciła dzieci emigrantów, dodatkowo zapewniając im naukę języka polskiego i historii Polski. Większości rodziców nie stać było jednak na wniesienie jakichkolwiek opłat, dlatego istnienie szkoły było nieustannie zagrożone, a jej znaczenie dla przyszłości młodych, urodzonych już we Francji, Polaków olbrzymie³.

W 1854 roku, po śmierci prezesa rady administracyjnej szkoły Alojzego Biernackiego (1778-1854), Gałęzowski został wybrany jego następcą. Kolejne lata wypełniała mu troska o zachowanie szkoły, która wprawdzie od powstania II Cesarstwa Francuskiego otrzymywała subwencje rządowe, ale niewystarczające, by opłacić 24 nauczycieli, 35 dozorców i służących, a ponadto kupić pomoce naukowe, opał, odzież, obuwie i wyżywienie dla około 300 uczniów. Przekonany, że Szkoła Batiniolska jest własnością i sprawą narodu polskiego, Gałęzowski szukał dodatkowych źródeł finansowa-

---

¹ Biblioteka Polska w Paryżu, Zesp. 1:49; Seweryn Gałęzowski – fragment spuścizny Gałęzowskich, Akc.2482: Korespondencja (fascykuł, ok. 400 kk., karty nienumerowane), (dalej: BPP, Akc. 2482).

² Biblioteka Narodowa, Archiwum Cypriana Kamila Norwida, List Kazimierza Gawrońskiego z 4 marca 1871 r. do Cypriana Norwida w Paryżu, k. 53-54, <<https://polona.pl/item/korespondencja-Cypriana-Norwida>>, dostęp 30.12.2020).

³ [B. Zaleski], Seweryn Gałęzowski, Eustachy Januskiewicz, Karol Rupecht, odbitka z „Rocznika Towarzystwa Historyczno-Słowiańskiego”, Poznań 1879, s. 6. Por.: A. Magowska, K. Pękacka-Falkowska, Seweryn Gałęzowski (1801-1878) i jego pacjentki w świetle korespondencji przechowywanej w Bibliotece Polskiej w Paryżu, „Acta Medicorum Polonorum” 2020, r. 10, z. 1, s. 55-58.

nia u rodaków żyjących pod zaborami. Wobec ryzyka aresztowania organizatorów zbiórki pieniędzy na Polską Szkołę Narodową w Paryżu, za pośrednictwem zaufanych osób, zwykle znajomych z czasów wileńskich lub osób przez nich poleconych, prowadził tam sprzedaż akcji przedsiębiorstwa przemysłowego niejakiego Labranche (francuska forma nazwiska Gałęzowski), kartek z widokiem szkoły⁴ i losów na loterie fantową, w której można było wygrać m.in. obraz Juliusza Kossaka lub ryciny Daniela Chodowieckiego⁵. Kwestującym niełatwo było nakłonić ludzi zamożnych do ofiarności na rzecz szkoły dla dzieci powstańców listopadowych. Ćwierć wieku po upadku powstania społeczeństwo polskie nie chciało ani o nim pamiętać, ani solidaryzować się z jego zmuszonymi do emigracji uczestnikami⁶. Wprawdzie w roku szkolnym 1857/1858 Polacy z ziem pod zaborami przekazali szkole 21623,90 franków, a dwa lata później 36366,10 franków, jednak jej potrzeby były kilkakrotnie większe⁷. Znamienne, że Polacy z Królestwa niechętnie włączali się w kwestę na rzecz Szkoły Batiniolskiej⁸.

Wymiana dóbr i protekcja jako mechanizm przemian społecznych

Zachowane w Bibliotece Polskiej w Paryżu listy lekarzy do Seweryna Gałęzowskiego pochodzą z lat 1858-1859, kiedy mieszkańcy Wielkiego Księstwa Poznańskiego wyciągnęli wnioski ze stosunkowo niedawnej porażki oddziałów powstańczych Ludwika Mierosławskiego i skupili się na pracy oświatowej oraz inicjatywach gospodarczych. Nie wszystkim to się podobało, bo „wśród tego dobrobytu i obcego obyczaju przepadła polskość w Księstwie. A to jest właśnie intencją rządu. Wszystko, co się dzieje i czyni dla kraju, ma na celu jedynie jak najszybszą germanizację Księstwa w duchu jak najłagodniejszym na pozór”⁹.

Być może autor cytowanych słów miał na myśli stypendystów Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Karola Marcinkowskiego, którzy studiując na uniwersytetach niemieckich nasiąkali nowymi prądami umysłowymi i obcymi wzorcami kulturowymi, a po powrocie do Poznania upowszechniali je na równi z pracą organiczną. Wielu z nich – w tym doktor Teofil Matecki (1810-1886), syn rzeźnika z podpoznańskiego Czempinia – wywodziło się z miejskiej biedoty, co nie przeszkadzało im w odgrywaniu ról przywódczych wśród ziemian. Godną przypomnienia inicjatywą Mateckiego było postawienie na terenie cmentarza poznańskiej parafii św. Marcina pierwszego na ziemiach polskich pomnika Adama Mickiewicza. To nieprawdopodobne w innych zaborach wydarzenie wskazuje nie tylko na silną osobowość Mateckiego, ale i jego

⁴ [B. Zaleski], Seweryn Gałęzowski..., s. 8-9.

⁵ [S. Gałęzowski], Szkoła Polska na Batignolles. Sprawozdanie z lat od 1857 do 1 października 1860 roku, Paryż 1857-1860, s. 5.

⁶ Por.: Listy do Seweryna Gałęzowskiego w Bibliotece Polskiej w Paryżu – wybór, oprac. A. Magowska, K. Pękacka-Falkowska, „Acta Medicorum Polonorum” 2020, r. 10, z. 1, s. 59-98.

⁷ [B. Zaleski], Seweryn Gałęzowski..., s. 9; Odezwa Szkoły Narodowej Polskiej wzywająca Emigrację do ofiar na rzecz Szkoły, oprac. S. Gałęzowski, Paryż 1870, s. 1-2; Szkoła Polska..., s. 6.

⁸ Por.: Listy do Seweryna Gałęzowskiego w Bibliotece Polskiej w Paryżu – wybór, oprac. A. Magowska, K. Pękacka-Falkowska, „Acta Medicorum Polonorum” 2020, r. 10, z. 1, s. 82-83.

⁹ M. A. Skałkowski, Bazar Poznański. Zarys stuletnich dziejów (1838-1938), Poznań 1938, s. 12.

Seweryn Gałęzowski – 1877 r.

znajomość słabych i mocnych stron mentalności Prusaków¹⁰. Autorem pomnika był Władysław Oleszczyński (1807-1866), wybitny rzeźbiarz, który po upadku powstania listopadowego wyemigrował do Francji i osiedlił się w Paryżu. Prawdopodobnie Matecki zlecił wykonanie pomnika i jego transport kolejowy do Poznania za pośrednictwem Gałęzowskiego. Z listów bowiem wynika, że nawiązali oni znajomość przed 1858 rokiem, ale nigdy się nie spotkali. Postawienie pomnika polskiego wieszcza narodowego w sercu pruskiej prowincji wzbudziło powszechny podziw dla Mateckiego i pewnie dlatego Gałęzowski poprosił go o kwestowanie na potrzeby Szkoły Batiniołskiej. Matecki przekazał arcybiskupowi Leonowi Przyłuskiemu i majątnym ziemianom obrazki z widokiem Szkoły Batiniołskiej, prosząc o ich odpłatne rozprowadzenia, ale zrobiły to tylko dwie osoby. Matecki przypuszczał, że wielkopolskie elity wiedziały o konflikcie między księciem Adamem Jerzym Czartoryskim, Zygmuntem Krasińskim a Sewerynem Gałęzowskim. Przypuszczał, że rozpowiadali o nim przedstawiciele rodu Działyńskich, spokrewnieni z Czartoryskimi. Wobec trudności w kwestowaniu poinformował zatem paryskiego lekarza o zaistniałej sytuacji i zapytał o przyczyny dawnego sporu. Z listów wynika, że Gałęzowski oburzył się takim stawianiem sprawy. Mimo wszystko Matecki starał się wykorzystać znajomość z szarą eminencją paryskiej emigracji do własnych celów. Prosił go o ułatwienie pobytu w Paryżu oraz pomoc w uzyskaniu członkostwa miejscowego Towarzystwa Lekarzy Polskich. Ponadto prosił o podjęcie starań w celu zapewnienia córkom sędziego Bidermana miejsc w jakiejś dobrej paryskiej szkole dla guwernantek. Zabiegał też o udzielenie protekcji doktorowi Josephowi Samterowi, poznańskiemu lekarzowi pochodzenia żydowskiego, który wybierał się do Paryża w celach naukowych i był zainteresowany praktyką u któregoś z tamtejszych mistrzów medycyny¹¹.

Konflikt powodował, że Gałęzowskiemu przypisywano poglądy demokratyczne, co ośmielało ludzi nie mających arystokratycznego ani szlacheckiego pochodzenia do przedkładania mu próśb. Młody rzemieślnik, Józef Gerlach, prowadzący w Warszawie rodzinną wytwórnię noży, pojechał do Paryża, aby z listem polecającym doktora Feliksa Robaczewskiego w ręce prosić Gałęzowskiego o pomoc w dostaniu się na praktyki w słynnej paryskiej manufakturze narzędzi chirurgicznych Josepha Frederica Benoita Charrière (1803-1876)¹². Robaczowski wyjaśniał, że trzeba rozpocząć produkcję instrumentarium chirurgicznego w Warszawie, ponieważ niedługo powstanie tam uczelnia kształcąca chirurgów. Gałęzowski przyjął Gerlacha, ale niczego nie zdołał, skłaniając rzemieślnika do podjęcia pracy w podobnej wytwórni w Berlinie. Po kilku miesiącach jednak warszawianin ponowił prośbę, która tym razem została spełniona. Zachowały się dowody, że podobnie postępował Ksawery Gałęzowski (1832-1907), bratanek Seweryna, znany paryski okulista¹³.

¹⁰ M. J. Mika, Zasłużony poznańczyk: Dr Teofil Matecki, „Kurier Poznański” 1936, nr 226, s. 8.

¹¹ List T. Mateckiego z 22 czerwca 1858 r.

¹² R.G. Casey, D. Quinlan, D. Mulvin, G. Lennon, Joseph-Frédéric-Benoît Charrière: master cutter and instrument designer, „European Urology” 2003, vol 43, n. 3, s. 320-2. doi: 10.1016/s0302-2838(03)00039-3.

¹³ BN, Archiwum Cypriana Kamila Norwida, k. 16-17.

O protekcję Gałęzowskiego ubiegał się Henryk Levittoux (1822-1879) rodem z Galicji, syn Polki i oficera wojsk napoleońskich, który w 1844 roku zbiegł do Paryża, by pokonując niedostatek studiować medycynę. Po ukończeniu w 1851 roku studiów przez trzy lata pracował w szpitalach paryskich, a potem prowadził własną praktykę. W 1858 roku osiadł w Warszawie i dzięki przeprowadzonej w 1859 roku z pomocą Gałęzowskiego nostryfikacji dyplomu został lekarzem domowym arystokracji i ziemiaństwa, przejmując pacjentów od coraz bardziej chorowitego Jana Bęcwicza (1799-1864). W pozyskaniu pacjentów od renomowanego warszawskiego lekarza pomocny był również Seweryn Gałęzowski, który znał Bęcwicza z czasów pracy na Uniwersytecie Wileńskim¹⁴. Chociaż Levittoux obchodził się z pacjentami surowo, a choroby układu nerwowego leczył rozpalonym żelazem, jego praktyka cieszyła się powodzeniem i był uważany za leczącego skuteczniej niż inni lekarze¹⁵.

Z kolei list Wiktora Kochańskiego (1808-1878), również kiedyś związanego z Wilnem, nawiązuje do innych wydarzeń, gdy w 1857 roku – wobec oczywistej konieczności nieustannego kształcenia lekarzy, aptekarzy i akuszerki – władze carskie uchwałyły założenie Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie, wzorowanej na mającej taki sam profil uczelni petersburskiej. Kochański w randze rzeczywistego radcy stanu zajmował wtedy stanowisko inspektora głównego Służby Cywilno-Lekarskiej, dlatego powierzono mu prezydencję Komitetu Zarządzającego Akademią. Odpowiadała za obsadę kadrową uruchamianej uczelni, a kiedy zadanie to wykonał, zarząd Akademią przejął Rosjanin, Fiodor Stepanowicz Cysurin, wcześniej profesor Akademii Medyko-Chirurgicznej w Petersburgu¹⁶.

Zakończenie

Listy lekarzy kierowane do Seweryna Gałęzowskiego potwierdzają jego walory etyczne oraz zasługi dla podniesienia poziomu umysłowego i materialnego Polaków na emigracji i pod zaborami. Ponadto dostarczają one wiedzy o protekcji i transakcjach wymiany dóbr materialnych na niematerialne jako typach praktyk społecznych. Listów lekarzy jest niewiele, ale wskazują one na szerszy niż dotąd mogło się zdawać wpływ popowstaniowych emigrantów na życie w dzielnicach zaborczych. Potwierdzają też wzajemne więzi między lekarzami w połowie XIX wieku, a więc w czasie, kiedy ich korporacje zawodowe jeszcze nie istniały.

Zasady edycji

Edycję przygotowano zgodnie z zasadami „Projektu instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku” Ireneusza Ihnatowicza¹⁷.

---

¹⁴ S. Kościński, Słownik lekarzów..., s. 21.

¹⁵ Doktor Henryk Levittoux, „Tygodnik Ilustrowany” 1879, nr 194, s. 1-2.

¹⁶ P. Girsztowt, Rys historyczno-statystyczny Cesarsko-Królewskiej Warszawskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej od jej zawiązku w dniu 4 czerwca 1857 r. aż do jej wcielenia do Szkoły Głównej dnia 1 października 1862 r., Warszawa 1865, s. 7, 11-12.

¹⁷ Projekt instrukcji Ihnatowicza, <http://mikmach.hg.pl/zrodla2/ihnatowicz.html>, dostęp: 30.12.2020.

Bibliografia

- Biblioteka Narodowa, Archiwum Cypriana Kamila Norwida, List Kazimierza Gawrońskiego z 4 marca 1871 r. do Cypriana Norwida w Paryżu, k. 53-54, <<https://polona.pl/item/korespondencja-Cypriana-Norwida>>, dostęp 30.12.2020).
- Biblioteka Polska w Paryżu, Zesp. 1:49; Seweryn Gałęzowski – fragment spuścizny Gałęzowskich, Akc. 2482: Korespondencja (fascykuł, ok. 400 kk., karty nienumerowane).
- Casey R.G., Quinlan D., Mulvin D., Lennon G., Joseph-Frédéric-Benoît Charrière: master cutler and instrument designer, „European Urology” 2003, vol 43, n. 3, s. 320-2. doi: 10.1016/s0302-2838(03)00039-3.
- Doktor Henryk Levittoux, „Tygodnik Ilustrowany” 1879, nr 194, s. 1-2.
- [Gałęzowski S.], Szkoła Polska na Batignolles. Sprawozdanie z lat od 1857 do 1 października 1860 roku, Paryż 1857-1860.
- Girsztowt P., Rys historyczno-statystyczny Cesarsko-Królewskiej Warszawskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej od jej zawiązku w dniu 4 czerwca 1857 r. aż do jej wcielenia do Szkoły Głównej dnia 1 października 1862 r., Warszawa 1865, s. 7, 11-12.
- Koźmiński S., Słownik lekarzów polskich, Warszawa 1883.
- Listy do Seweryna Gałęzowskiego w Bibliotece Polskiej w Paryżu – wybór, oprac. A. Magowska, K. Pękacka-Falkowska, „Acta Medicorum Polonorum” 2020, r. 10, z. 1, s. 59-98.
- Mika M. J., Zastużony poznańczyk: Dr Teofil Matecki, „Kurier Poznański” 1936, nr 226, s. 8.
- Odezwa Szkoły Narodowej Polskiej wzywająca Emigrację do ofiar na rzecz Szkoły, oprac. S. Gałęzowski, Paryż 1870.
- Magowska A., Pękacka-Falkowska K., Seweryn Gałęzowski (1801-1878) i jego pacjentki w świetle korespondencji przechowywanej w Bibliotece Polskiej w Paryżu, „Acta Medicorum Polonorum” 2020, r. 10, z. 1, s. 55-58.
- Skałkowski M. A., Bazar Poznański. Zarys stuletnich dziejów (1838-1938), Poznań 1938.
- [Zaleski B.], Seweryn Gałęzowski, Eustachy Januszkiewicz, Karol Rupecht, odbitka z „Rocznika Towarzystwa Historyczno-Słowiańskiego”, Poznań 1879.